

Діяльність депутатів від українських губерній та міст у I–IV Державних Думах Російської імперії 1906–1917 рр. (за матеріалами періодичної преси)

Визначено ступінь висвітлення в періодичній пресі початку ХХ ст. питання участі депутатів від українських губерній та міст у роботі I–IV Державних Дум Російської імперії (1906–1917). З'ясовано значення публікацій часописів як історичного джерела для дослідження означеної проблематики.

Ключові слова: депутат, Державна Дума, періодична преса, публікація, українські губернії.

Українське суспільство початку ХХІ ст. переживає ряд змін соціально–політичного, економічного та культурного характеру, які є невід'ємною частиною процесу розбудови державності та утвердження норм демократії і парламентаризму. У зв'язку з цим, вивчення попереднього історичного досвіду парламентської діяльності депутатів від українських губерній та міст, зокрема, на початку ХХ ст., у період діяльності I–IV Державних Дум Російської імперії (1906–1917), залишається однією з актуальних тематик сучасної історичної науки.

Враховуючи необхідність ґрунтовного дослідження означеної проблеми та необхідності залучення широкого кола джерел метою запропонованої роботи є аналіз висвітлення діяльності українського депутатського корпусу у складі I–IV Державних Дум на сторінках періодичної преси у Росії на початку ХХ ст..

Незважаючи на наявність досить широкого кола історіографічних праць з історії розвитку періодичної преси на початку ХХ ст., її ролі в українському національно–культурному процесі [1] та досліджень деяких аспектів з історії участі українців в становленні російського парламентаризму 1906–1917 рр. [2], поза увагою дослідників залишається проблема аналізу діяльності депутатів від українських губерній та міст у роботі I–IV Державних Думах за матеріалами періодичних видань.

Джерельну базу дослідження складають як загальноросійські, так і українські та регіональні часописи: «Вільна Україна», «Окраины России», «Одесский листок», «Рада», «Речь», «Рідний край», «Россия», «Украинский вестник», «Украинская жизнь» «Южная мысль» та ін. На сторінках названих періодичних видань, які є найбільш доступним документальним джерелом епохи становлення парламентаризму у Російській імперії на початку ХХ ст., ми знаходимо достатньо відомостей про етносо-

ціальний, політичний склад депутатів Державних Дум та їх парламентську діяльність [3].

Дослідження питання участі депутатів від українських губерній та міст у роботі I–IV Державних Думах Російської імперії за матеріалами періодики обумовлює необхідність систематизації публікацій за різними тематичними блоками. Ми пропонуємо розподілити статті за окремими параметрами, зокрема, у яких:

- 1) здійснюється аналіз особливостей виборчого законодавства;
- 2) висвітлюється перебіг виборчого процесу в українських губерніях;
- 3) аналізується політичний та етносоціальний склад депутатського корпусу від українських губерній та міст;
- 4) розглядається діяльність Державних Дум Російської імперії та окремих парламентарів.

До першої групи варто віднести публікації, у яких аналізуються законодавчі акти, що регулювали перебіг виборчого процесу, в першу чергу, Імператорських Указів «Положення про вибори до Державної Думи» від 6 серпня 1905 р. та «Про зміни та доповнення Положення про вибори до Державної Думи» від 11 грудня 1905 р., Маніфесту «Про зміни створення Державної Ради і про перегляд створення Державної Думи», Указу «Про заснування Державної Думи» від 20 лютого 1906 р., «Положення про вибори до Державної Думи» від 3 червня 1907 р. тощо [4,с.68]. Однак якщо урядова та націоналістична періодика акцентувала увагу на позитивних положеннях згаданих нормативно–правових документів [5,с.333;6,с.353–354], то на сторінках ліберально–демократичної преси ми знаходимо переважно конструктивну критику та виявлення об'єктивних прогалин у виборчому законодавстві [7,с.103]. Зокрема, у рубриці «З приводу нового закону про Думу» політичного та літературно–наукового часопису «Вільна Україна» за 1906 р. подано аналіз Імператорського Указу «Про заснування Державної Думи». Її автор С. Петлюра (псевдонім – С. Тагон) цілком справедливо провів паралелі між недосконалістю вказаного закону та консервативністю урядової законотворчої політики, акцентуючи увагу на наступних прорахунках:

- до сфери компетенції Державної Думи не увійшло право змінювати «основні Державні закони», натомість її головним завданням стало обговорення пропозицій щодо скасування, зміни або видання законів, що не означало права самостійної законодавчої ініціативи;

- без санкції верхньої палати – Державної Ради не може бути сили жоден закон чи постанова Державної Думи;

- депутати звільнялися від обов'язку звітуватися про свою парламентську роботу перед виборцями, що обмежувало право народу контролювати діяльність своїх обранців і суперечило основам конституціоналізму;

- необмежене право імператора розпустити Думу перешкоджало законодавчій діяльності парламенту та не створювало сприятливої внутрішньої атмосфери для плідної діяльності, спрямованої на покращення становища незаможних верств Російської імперії [7,с.93–97].

Аналіз окремо взятої публікації зі шпальт українського часопису вказує на об'єктивність та виваженість журналістських висновків щодо прорахунків у виборчому законодавстві.

Подібна поляризація стосується також другої групи статей, що висвітлювали перебіг виборчого процесу в українських губерніях та аналізували його результати.

Консервативна газета «Окраины России», інформуючи читачів про створення політичного блоку російських правих кандидатів з кандидатами – поляками на виборах до II Державної Думи у Кам'янець–Подільську, пояснювала обрання від українських губерній та міст депутатів української, польської, єврейської чи іншої національності або випадковим збігом обставин, або результатом міжпартійного компромісу, повністю відкидаючи можливість симпатій народу названим категоріям кандидатів від опозиційних партій до парламенту [8,с.218]. Про це свідчить пропонування витяг за матеріали публікацій у ній: «У багатьох місцях нашого півдня і сходу, навіть там, де, здавалося б, російське населення має всі права мати своє російське представництво, воно його не має, а бути виразником його інтересів уповноважені – інородці, на кшталт єврея Пергаментя з Одеси» [8,с.218].

Отже, розглядаючи представників інших народностей у Думі лише як руйнівників Російської імперії, націоналістична періодика намагалася створити їм негативний імідж в уяві представників російської громадськості.

Натомість українська ліберально–демократична преса («Украинский вестник», «Украинская жизнь», «Рада», «Вісті з Думи», «Рідний край», «Вільна Україна») стала трибуною для ознайомлення із порушенням виборчого процесу з боку уряду, націоналістичних та чорносотенних організацій тощо. Так, повідомлення регіонального кореспондента українського тижневика «Рідний край» дозволяє нам встановити, що під час обрання виборщиків, які обирали депутатів до I Державної Думи, у Херсоні місцева адміністрація активно та відкрито підтримувала блок чорносотенців [9,с.15]. Слід зазначити, що часто наслідком друку подібного характеру статей була заборона цензурними органами їхнього розповсюдження та вилучення із продажу. Саме таким був наслідок для одеської газети «Южная мысль» від 19 жовтня 1912 р. за критичну статтю «Культурные и бескорыстные» про участь у виборах до IV Думи представників духовенства [10,арк.6].

Багато відомостей про політичний та етносоціальний склад депутатського корпусу від українських губерній та міст містять публікації третьої групи статей, зокрема, у вже згадуваних українських часописах «Украинский вестник» та «Украинская жизнь». Так, громадсько–політичний і економічний тижневик «Украинский вестник» (1906) налагодивши тісні контакти з відомими депутатами I Державної Думи (М. Біляшівським, І. Шрагом, В. Шеметом та ін.) почав відігравати роль друкованого органу Української Парламентської Громади у I Думі. Під рубрикою «Депутаты с территории Украины и их деятельность в Государственной Думе» у ньому вийшла спеціальна серія статей, в одній з яких було детально охарактеризовано етносоціальний та політичний склад депутатського корпусу восьми українських губерній [11,с.729–730]. Однак суттєвим недоліком названої статті, а також подібних публікацій місячника «Вільна Україна» є ігнорування результатів виборів у Таврійській губернії, яка з огляду на переважання у ній російського населення не була віднесена редколегією до числа українських [11,с.729–730;12,с.27].

Цінну інформацію біографічного характеру про обраних депутатів містять подають регіональні періодичні видання. Саме ці видання вміщували не лише політичні програми кандидатів, а й біографічну інформацію про них, інтерв'ю та ін. Так, газета «Одесский листок» незмінно друкувала не лише результати виборів депутатів від губернії до Державної Думи, а

й результати виборів на губернських з'їздах виборщиків. Натомість інша одеська газета «Южная мысль» переважно подавала лише результати виборів депутатів по м. Одеса [10,арк.38].

Створення цілісного етносоціального та політичного портрету депутатського корпусу від українських губерній та міст вимагає аналізу матеріалів не лише української періодики, а і загальноімперських періодичних видань. Так, стаття «Члены третьей Государственной Думы, избранные на окраинах» газети «Окраины России» від 27 жовтня 1907 р. містить найбільш точні дані про національний склад депутатів–подолян III Думи [13,с.630]. Зокрема, до депутатів–українців («малоросів») від Подільської губернії долучено Маньковського Г., Ніколенко П. та Подільського В., які були названі росіянами у покажчиках до стенографічних звітів за 1908 р. та «Довідниках» III Думи за 1910, 1911 та 1912 рр. [14].

Враховуючи політичну заангажованість монархічної газети «Окраины России», а відтак її незацікавленість у навмисному збільшенні числа парламентарів–українців, наведені у названій статті дані про національність депутатів, на нашу думку, є найбільш точними.

Найбільший масив серед періодичних матеріалів складають статті четвертої групи, що присвячені, як діяльності в цілому Державних Дум кожного із чотирьох скликань, так і діяльності окремих парламентарів від українських губерній та міст. Ця група матеріалів періодичної преси характеризується особливим жанровим різноманіттям публікацій та їхньою інформаційною насиченістю.

Статті цієї тематичної групи, що друкувалися у політичних виданнях, потребують особливої уваги, критичного підходу та об'єктивного аналізу, оскільки поставлені завдання перебільшення або применшення значення думської роботи певної фракції чи партії наперед визначали характер публікації. Напр., друкований орган Конституційно–демократичної партії – щоденна газета «Речь», аналізуючи діяльність Державної Думи будь–якого скликання, зосереджувалася виключно на діяльності фракції кадетів, згадуючи лише оглядово інші парламентські фракції та групи, і то зазвичай лише у контексті неконструктивної роботи або критикуючи їх законодавчі ініціативи та виступи [15].

Вагоме інформаційне наповнення про діяльність українських депутатів у I Думі має вищезгаданий цикл статей «Депутаты с территории Украины и их деятельность в Государственной Думе» тижневика «Украинский вестник» [16]. Інша серія публікацій «Украинские депутаты о земельной реформе» складалася виключно з промов парламентарів і дозволяє сформувати досить точне уявлення про бачення депутатами шляхів соціально–економічного розвитку українських губерній [17].

Особливо цінними для дослідження місця українського питання у III–IV Державних Думах Російської імперії є публікації місячника «Украинская жизнь» (1912–1917). Сюди варто віднести такі статті, як «Украинские моменты в холмском вопросе», «Украинский вопрос в третьей Думе», «Украинский вопрос в четвертой Думе», «На новом пути (По поводу думский выступлений по украинскому вопросу)» та ін. [18]. Аналіз статей названого часопису дозволяє з'ясувати ставлення до питання національно–державного визначення, культурно–освітнього та економічного розвитку українських губерній у складі Російської імперії з боку різних парламентських фракцій та груп.

Критичне ставлення до результативності діяльності III Державної Думи для українців на сторінках єдиного номеру (13.IV.1908 р.) сатирич-

ного журналу «Хрін» знайшло свій вияв у формі жартівливих карикатур. Наслідком такої «зневаги» до вищих державних посадовців стало закриття названого часопису [19,с.222].

Аналогічне рішення було прийнято Тимчасовим комітетом у справах друку м. Одеси щодо видання № 80 газети «Маленькие Одесские новости» за 1913 р., в якій було вміщено статтю «Уроки жизни» з критикою політичної поведінки думських депутатів–селян від правих фракцій у IV Державній думі. Ось що писала газета: ««Праві» селяни – члени Державної Думи вважають себе практичними людьми. Ліві групи можуть, на їхню думку, дати їм лише журавля у небі, і саме тому вони хочуть отримати хоча б синицю з панських рук, т. б. правих, крайніх правих і націоналістів. Тому вони і входять до складу думських фракцій цих «панських» партій», підтримують їх своїми нікими голосами, складають з ними більшість, за допомогою якого праві провалюють в Держ. Думі будь–які починання і проекти прогресивних груп, їх запити і їхні намагання висловити недовір'я бюрократії» [20,арк.4–зв.].

Отже, допомогу уряду у боротьбі з опозиційно налаштованими журналістами надавали цензурні органи, які використовуючи надані їм повноваження намагалися не допустити знайомства широких кіл громадськості з реальним станом справ у IV Державній Думі, адже це сприяло формуванню негативного ставлення до діяльності парламенту та антипатії до правих та націоналістичних, тобто проурядових, кандидатів.

Не менш важливим джерелом для дослідження думської роботи парламентарів є також публікації регіональної преси. Зокрема, газета «Подольнин» друкувала на своїх шпальтах аналітичні статті про окремі засідання Думи [21]; «Винницкая газета» – інформаційні повідомлення про головні теми, що обговорювалися у ході засідань Думи та ін. [22,с.2].

Таким чином, періодична преса початку ХХ ст. містить достатню кількість інформаційних повідомлень та аналітичних статей, присвячених висвітленню як виборчого законодавства, так і особливостей виборчого процесу та різних аспектів парламентської роботи депутатів від українських губерній і міст у складі Державних Дум Російської імперії (1906–1917).

Варто зазначити, що досить часто політичне спрямування певного видання впливало на достовірність відображення складу депутатського корпусу та діяльності окремих парламентарів, тому лише комплексний аналіз різних публікацій періодичної преси дозволяє нам деталізувати та уточнити різні аспекти проблеми участі та діяльності депутатів від українських губерній та міст у Державних думах Росії, подати комплексну картину цього процесу. Однак, незважаючи на те, що періодичні видання залишаються вагомим джерелом для дослідження визначеного нами питання, необхідно враховувати суб'єктивний характер цього історичного джерела, яке дозволяє створити цілісну картину при комплексному використанні та співставленні з іншими видами джерел.

Список використаних джерел

1. Гутковський В. Українська преса Наддніпрянщини в національно–культурному та державотворчому процесі (друга половина ХІХ ст. – 1920 р.): автореф. дис. канд. іст. наук.: спец. 07.00.01 «Історія України» / В. Гутковський В. – Львів, 2002. – 18 с.; Заводовський А. Преса української соціал–демократії та українське питання в Російській імперії початку ХХ ст.: автореф. дис. канд. іст. наук.: спец. 07.00.01 «Історія України» / А. Заводовський – К., 2006. – 20 с.; Тимошик М.

Тема національного відродження на сторінках журналу «Украинская жизнь» (1912–1917) / М. Тимошик // Українська періодика: історія і сучасність. – Львів, 1993. – С. 128–132; Яцина О. Національно–культурний рух 1907–1914 років і українська преса: автореф. дис. канд. іст. наук.: спец. 07.00.01 «Історія України» / О. Яцина – Харків, 2002. – 16 с.

2. Білокінь О. Українське питання в Державній Думі Російської імперії (1906 – 1917 рр.): автореф. дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / О. Білокінь – Х., 2001. – 25 с.; Глушковецький А. Вибори до Державних Дум і становлення парламентаризму в Російській імперії у 1906–1917 рр. (на матеріалах Подільської губернії): автореф. дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / А. Глушковецький – Чернівці, 2008. – 20 с.; Доморослий В. Діяльність української парламентської громади в I та II Державних Думах (1906–1907 рр.): автореф. дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В. Доморослий – К., 1994. – 17 с.; Коник О. Діяльність селянських депутатів з України в I та II Державних Думах: автореф. дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / О. Коник – К., 1994. – 25 с.; Лещенко М.Н. Українське село в революції 1905–1907 років. – К, 1977. – 358 с.; Лось Ф.С. Революція 1905–1907 років на Україні / Лось Ф.С. – К.: Видавництво АН УРСР, 1955. – 404 с.; Попик В.И. Политическая борьба на Украине вокруг выборов в III Государственную думу / АН УССР. Институт истории; Отв. Ред. В.Г. Сарбей / Попик В.И. – К.: Наукова думка, 1989. – 100 с.; Реєнт О.П. Українці у Державній Думі Російської імперії / О.П. Реєнт // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Випуск 16. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – С. 318–333 та ін.

3. Див: Беляева Л.Н., Зиновьева М.К., Никифоров М.М. Библиография периодических изданий России (1901–1916): В 4–х т. / Л.Н. Беляева, М.К. Зиновьева, М.М. Никифоров. – Ленинград: Наука, 1958–61 гг.; Машкова М.В., Сокурова М.В. Общие библиографии русских периодических изданий 1703–1954 гг. и материалы по статистике русской периодической печати. Аннотированный указатель / М.В. Машкова, М.В. Сокурова. – Ленинград: Изд-во всесоюз. кн. Палаты, 1956. – 139 с.

4. Украинские переводы манифестов 17 октября и 3 ноября // Киевская старина. – 1905. – № 11–12. – С. 68–78.

5. Высочайший манифест... // Окраины России. – 16 июля 1906 г. – № 20. – С. 333–336.

6. Высочайший манифест... // Окраины России. – 9 июня 1907 г. – № 23. – С. 353–357.

7. Личко Ів. Огляд внутрішніх справ / Ів. Личко // Вільна Україна. – 1906. – № 1–2. – С. 103–107.

8. Государственная Дума и окраины // Окраины России. – 7 апреля 1907 г. – № 14. – С. 217–220.

9. Херсон. Дописи (од наших кореспондентів) // Рідний край – 9 квітня 1906 р. – № 14. – С. 13–15.

10. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф.10. – Оп.1. – Спр.122.

11. Обозреватель. Депутаты с территории Украины и их деятельность в Государственной Думе / Обозреватель // Украинский вестник. – 23 июля 1906 г. – № 10. – С. 719–730.

12. Павло Смуток. Краєва автономія України / Смуток Павло // Вільна Україна. – 1906. – № 1–2. – С. 27–40.

13. Члены Третьей Государственной Думы, избранные на окраинах // Окраины России. – 27 октября 1907 г. – № 43. – С. 630–631.

14. Указатель к стенографическому отчету о заседаниях первой сессии 3–й Государственной Думы // Россия. – 1908. – № 838. – С. 6.; Государственная Дума.

III созыв – 3-я сессия. Справочник 1910 г. Выпуск второй. Составлен Приставной частью Государственной Думы. – С.–Петербург: Государственная Типография, 1910. – С. 10–88.

15. Речь. – 1907. – № 27; Речь. – 1907. – № 30.

16. Обозреватель. Депутаты с территории Украины и их деятельность в Государственной Думе / Обозреватель // Украинский вестник. – 23 июля 1906 г. – № 10. – С. 719–730; Украинский вестник. – 2-го августа 1906 г. – № 11. – С. 779–796; Украинский вестник. – 13-го августа 1906 г. – № 12. – С. 853–865.

17. Украинские депутаты о земельной реформе // Украинский вестник. – 11-го июня 1906 г. – № 4. – С. 231–237; Украинский вестник. – 2-го июля 1906 г. – № 7. – С. 527–531.

18. Билоусенко О. Украинские моменты в холмском вопросе / О. Билоусенко // Украинская жизнь – 1912. – № 3. – С. 10–23; В. Садовский. Украинский вопрос в третьей Думе // Украинская жизнь. – 1912. – № 4. – С. 17–27; Билоусенко О. Украинский вопрос в четвертой Думе / О. Билоусенко // Украинская жизнь. – 1913. – № 6. – С. 21–34; Грушевский М. На новом пути (По поводу думских выступлений по украинскому вопросу) / М. Грушевский // Украинская жизнь. – 1913. – № 7–8. – С. 5–14; О. Липовецкий. Политика пуганой вороны (По поводу нового украинского законопроекта) // Украинская жизнь. – 1913. – № 9. – С. 5–22 та ін.

19. Животко А. Історія української преси: Навчальний посібник для студентів факультетів журналістики вищих закладів освіти / А. Животко. – К.: Науково-видавничий центр «Наша культура і наука», 1999. – 368 с.

20. ДАОО. – Ф.10. – Оп. 1. – Спр. 153.

21. Государственная Дума. Заседание 24 января 1911 г. // Подолянин. – 1911. – № 107.

22. Последние известия (обзор телеграмм) // Винницкая газета. – 1906. – № 19. – 12 октября.

Милько В.И. Деятельность депутатов от украинских губерний и городов в I–IV Государственных Думах Российской империи по материалам периодической печати (1906–1917)

Определена степень освещения в периодической прессе начала XX в. вопроса участия депутатов от украинских губерний и городов в работе I–IV Государственных Дум Российской империи (1906–1917). Выяснено значение периодических публикаций как исторического источника для исследования обозначенной проблематики.

Ключевые слова: Государственная Дума, Российская империя, украинские депутаты, периодическая печать, публикация.

Milko, V.I. The activities of the deputies of the Ukrainian provinces and cities in the I–IV State Dumas of the Russian Empire based on the periodical press (1906–1917)

There was determined degree of coverage in the periodical press of begins XX the participation of deputies from the Ukrainian provinces and cities in the I–IV of the State Duma in Russian Empire (1906–1917). Explained the significance of periodical publications as a historical source for the exploring a marked problems.

Key words: State Council (Duma), Russian Empire, Ukrainian deputies, periodical press, publication.